

DOI: 10.61484/29538181-sj.10.24-15

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՔՆԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Նորայր Ստեփանյան

Երևանի «Հայբուսակ» համալսարան
Մուտքագրված է՝ 14.04.22, գրախոսված է՝ 18.05.22, ընդունված է՝ 26.06

Ամփոփագիր. Հոդվածում անդրադարձ է կատարվել պետությունների ինքնիշխանության սահմանադրական ամրագրման հիմնախնդիրներին և դրսևորման ձևերին, ինչպես նաև բացահայտվել է «պետական ինքնիշխանություն» եզրույթի իրավական բովանդակությունը

Հիմնաբառեր. Պետություն, սահմանադրության, ինքնիշխանություն, պետականություն, սահմանադրություն, ժողովուրդ, իրավունք:

Սահմանադրությունը մեր պետության ու հասարակության հիմնական օրենքն է, որն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ, ամրագրում է հասարակական և պետական կարգերի հիմնական սկզբունքները, մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները, ազատությունները և պարտականությունները, ինչպես նաև պետական իշխանության մարմինների համակարգը [1]:

Այն արտահայտում է ժողովրդի բարձրագույն կամքը և ապահովում է մարդու պետության, հասարակության շահերի համամասնությունը և հավասարակշռությունը: Այն գերակայող աղբյուր է իրավունքի բոլոր ճյուղերի համար:

«Ինքնիշխանություն» եզրույթը բառացիորեն նշանակում է գերագույն իշխանություն: Պետության ինքնիշխանությունը նրա հատկությունն է, որն որն արտահայտվում է երկրի ներսում պետական իշխանության գերակայությամբ, արտաքին հարաբերություններում՝ անկախությամբ:

Ժամանակակից սահմանադրություն ունեցող պետությունների համար ինքնիշխանությունը պետության հիմնական բնութագրիչների համակարգում դիտարկվում է առաջինը հավասարների շրջանակում: Դա վերաբերում է նաև Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը:

Սահմանադրությունը, որպես երկրի հիմնական օրենք, սահմանում է մարդու և պետության միջև հիմնարար հարաբերությունները և պետական իշխանության կառուցվածքը: Յուրաքանչյուր ժամանակակից Սահմանադրություն ունի երկու հիմնական խնդիր՝ երաշխավորել մարդու հիմնական իրավունքները և սահմանել ժողովրդավարության և իրավական պետության պահանջներին համապատասխանող պետական իշխանության մարմինների համակարգ:

Սահմանադրություններն ի սկզբանե ստեղծվում են առավել երկար կյանք ունենալու ակնկալիքով: Սահմանադրությունը պետք է ունենա այնպիսի բովանդակություն, որ մի կողմից՝ արգելք չհանդիսանա ընթացիկ օրենսդրության միջոցով արձագանքելու հասարակական հարաբերություններում տեղի ունեցող փոփոխություններին, իսկ մյուս կողմից՝ թույլ չտա, որ ընթացիկ օրենսդրությունը նենգափոխի իր էությունը [2]: Հասարակությունն ինքնին հարափոփոխ է, հետևաբար՝ հրամայական է դառնում սահմանադրությունների այնպիսի ճկունությունը, որը նպաստում է հասարակության զարգացմանը: Սահմանադրությունը կարևորագույն իրավական և քաղաքական փաստաթուղթ է, որտեղ տրված են այն իրավաքաղաքական սկզբունքներն ու արժեքները, որոնք ծառայում են պետության և նրա քաղաքացիների բարեկեցությանը հասնելուն: Ազատության, հավասարության և կարգուկանոնի սահմանադրական հարաբերակցությունը ստեղծում է այնպիսի կառավարում, որտեղ ապահովված են մարդու իրավունքներն ու ազատությունները, իշխանությունը կաշկանդված է այդ իրավունքներով ու ազատություններով, և անհատի հետ փոխհարաբերություններում նրա ինքնիշխանության հնարավորությունը սահմանափակված է:

Սահմանադրություն տերմինը լատիներեն բառ է, նշանակում է «հաստատում», «որոշում», «կառուցվածք»: Ժամանակակից ըմբռնմամբ դա պետության հիմնական օրենքն է, որտեղ նախատեսված են երկրի քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, հասարակական կառուցվածքի հիմքերը, քաղաքացիների իրավունքներն ու ազատությունները, կրթության և պետական մարմինների գործելու համակարգը և այլ սահմանադրական սկզբունքներ ու մեխանիզմներ:

Սահմանադրության էությունն ու ոգին են երկու բարձրագույն արժեքներ՝ պետություն և մարդ:

Պետության ինքնիշխանությունը նրա քաղաքական-իրավական հատկությունն է, որն արտահայտվում է, ինչպես նշեցինք վերևում, երկրի ներսում պետական իշխանության գերակայությամբ և արտաքին հարաբերություններում անկախությամբ:

Պետության ներքին ինքնիշխանությունն արտահայտվում է պետության գերակայությամբ և լիիշխանությամբ քաղաքական համակարգի այլ կազմակերպությունների նկատմամբ: Դա պետության մենաշնորհային իրավունքն է իրականացնել օրենսդիր, կառավարական և իրավապահպան գործառույթներ երկրի ներսում:

Պետության արտաքին ինքնիշխանությունն արտահայտում է պետության անկախությունը և իրավահավասարությունը որպես միջազգային իրավունքի սուբյեկտ՝ այլ պետությունների հետ հարաբերություններում, անթույլատրելիությունը դրսից միջամտել պետության ներքին գործերին, իրավահավասար անդամությունը միջազգային կազմակերպություններին:

Տեսականորեն ընդունված է առանձնացնել պետական ինքնիշխանության

հետևյալ հատկանիշները.

- 1) գերակայություն.
- 2) ինքնուրույնություն.
- 3) լիիշխանություն.
- 4) անբաժանելիություն.
- 5) անկախություն.
- 6) անօտարելիություն:

Ինքնիշխանությամբ օժտված է ցանկացած պետություն՝ անկախ պետության տարածքի չափից, բնակչության քանակից, կառավարման և կառուցվածքի ձևերից: Պետության ինքնիշխանությունը դրսևորվում է նրա ինքնիշխան իրավունքներում, որոնք իրականացվում են պետության մարմինների ու ինստիտուտների կողմից: Այդ իրավունքներն են՝

- օրենքներ հրապարակելու իրավունքը,
- պետական մարմինները ձևավորելու իրավունքը,
- իր խորհրդանիշները (գինանշան, հիմն, դրոշ) որոշելու իրավունքը,
- պետական դրամական միավոր ունենալու իրավունքը,
- հարկեր սահմանելու իրավունքը,
- պատերազմի և խաղաղության իրավունքը,
- այլ պետություններում և միջազգային կազմակերպություններում իր ներկայացուցիչներին նշանակելու իրավունքը,
- միջպետական միությունների մեջ միավորվելու իրավունքը և այլն:

Պետությունների ինքնիշխանության ծավալը միատեսակ չէ տարբեր պատճառներով: Շատ պետությունների ինքնիշխանությունը ձևական է կամ սահմանափակված: Արդի դարաշրջանում պետական իշխանության ներքին գերակայությունը և արտաքին անկախությունն ավելի ու ավելի են սահմանափակվում միջազգային իրավունքով: Բացի այդ, ակնհայտ է, որ գերտերությունների սուվերեն իրավունքներն առավել իրական են, քան փոքր պետություններինը: Պետության ինքնիշխանությունը կարող է սահմանափակվել հարկադրաբար կամ կամավոր կերպով: Հարկադիր սահմանափակումն, հնարավոր է, օրինակ՝ պատերազմում հաղթող պետության կողմից հաղթված պետության նկատմամբ: Կամավոր սահմանափակումը կատարվում է պետության ինքնուրույն որոշմամբ՝ կոնկրետ համաձայնությամբ կամ պայմանագրի հիման վրա: Օրինակ՝ կոնկրետ համաձայնությամբ յուրաքանչյուր առանձին դեպքում պետություններից մեկը կարող է մյուսին հանձնել հանցագործին: Պայմանագրի հիման վրա ինքնիշխանության սահմանափակումը կատարվում է դաշնության կամ միջպետական միությունների մեջ մտնելով և դաշնությանը կամ վերպետական կազմավորմանը իր ինքնիշխան իրավունքները փոխանցելով:

20-րդ դարում մարդու իրավունքների միջազգայնացումը և համընդհան-

րացումը էականորեն թուլացրեցին պետության ներքին գործերին չմիջամտելու և ինքնիշխան հավասարության անխախտելիության դիրքերը: ՄԱԿ-ի կանոնադրությամբ սահմանված շրջանակներում և սահմաններում կիրառվում են զինված ուժեր այն պետությունների նկատմամբ, որոնք թույլ են տալիս կամ կատարում են մարդու իրավունքների խախտումներ (մարդասիրական ինտերվենցիա):

Սահմանադրությունն ամրագրեց Հայաստանի Հանրապետության բնույթը՝ որպես ինքնիշխան, ժողովրդավարական, իրավական և սոցիալական պետություն, հռչակեց մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները, սահմանեց հանրապետության կառավարման ձևը՝ հիմնված օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի վրա:

Պետության ինքնիշխանության կարևորագույն ատրիբուտներից մեկը հենց Սահմանադրությունն է, որովհետև Սահմանադրությունը նախևառաջ արտահայտում է անկախ պետություն ունենալու ժողովրդի սահմանադիր կամքը և հենց անկախ պետության շրջանակներում է ձևավորվում Սահմանադրությամբ նախատեսված իրավակարգը»:

Սահմանադրությունն իր իրավաբանական էությամբ կատարյալ է, երբ գործում է անկախ պետության մեջ:

Միջազգային սահմանադրական պրակտիկայում Սահմանադրության կառուցվածքը ձևավորվում է կամ գործառութային, կամ կառուցակարգային սկզբունքների հիման վրա: Կան նաև օրինակներ, որ այդ սկզբունքները միատեղված են: Սակայն այդ միատեղումը չի կարող հանգեցնել արհեստական այնպիսի լուծումների, երբ խաթարվում է իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի էությունը կամ միատեղվում են ոչ համասեռ սահմանադրաիրավական հարաբերություններ:

Ընդհանրապես Սահմանադրության կառուցվածքը սահմանադրական մշակույթի մակարդակի որոշակի արտացոլումն է, ինչպես նաև սահմանադրական արժեքանության հետևողական իրացման երաշխիքը: Սա է պատճառը, որ սահմանադրական ճարտարապետության կարևորագույն բաղադրատարր է դիտվում Սահմանադրության կառուցվածքի հստակեցումը, որի բնույթն ու բովանդակությունը թելադրված են նաև կոնկրետ պատմական իրողություններով, երկրի առջև ծառայած հիմնախնդիրների բնույթով, դրանց լուծման պատմաքաղաքական առաջնահերթություններով: Բազմաթիվ երկրների սահմանադրությունների կառուցվածքային լուծումների համադրված վերլուծությունը վկայում է, որ.

ա/ Սահմանադրության կառուցվածքը պետք է հնարավորինս խարսխված լինի գործառութային կամ կառուցակարգային հստակ մոտեցումների վրա,

բ/ տվյալ բաժնում ամրագրվող դրույթները պետք է վերաբերեն համասեռ հասարակական հարաբերություններին և ապահովվի դրանց կանոնակար-

գումը համակարգային ամբողջականության մեջ,

գ/ իշխանության որևէ մարմնի ներառումն այս կամ այն բաժնում պետք է պայմանավորված լինի գործառույթների բնույթով, դրանց օրգանական փոխ-պայմանավորվածությամբ: Նման պայմանների առկայությամբ են մեծապես պայմանավորված հակակշռող ու զսպող լիազորությունների հստակությունը, գործառույթ-լիազորություն և լիազորություն-պատասխանատվություն շղթայի համակարգային ամբողջականությունը:

Ինքնիշխան և իրավական պետության հարաբերակցությունն ինքնին մատնանշում է որոշակի սկզբունքների ու հատկանիշների առկայություն, որոնք կարող են հնարավորություն տալ բացահայտել հենց ինքնիշխանության ոչ միայն իմաստը, բովանդակային սահմաններն ու դրսևորման բնութագրիչները, այլև՝ տարանջատել սահմանադրաիրավական այլ երևույթների նշանակությունից:

Սահմանադրական կարգավորումների արդի զարգացումների շրջանակում ինքնիշխան պետության սահմանադրական սկզբունքն էական զարգացում է ստացել ընթացիկ օրենսդրությամբ: Հետևաբար, պետության ինքնիշխանության իրականացման հարցերն անհրաժեշտ է տեսականորեն իմաստավորել՝ հատկապես պետության ինքնիշխան իրավունքների նորմատիվային ամրագրման տեսանկյունից:

Սահմանադրական իրավունքի գիտության մեջ և սահմանադրաիրավական կարգավորումների համակարգում «ինքնիշխանություն» եզրույթի էական նշանակության ու դերի մասին հարցերի հետազոտությունը չի կարող իրական արդյունավետություն ապահովել՝ առանց հաշվի առնելու այն հանգամանքները, որոնք կյանքի են կոչել տվյալ կատեգորիան ու ծառայել պետության ինքնիշխանության տեսության առաջացմանը:

Բազմաթիվ սահմանադրականագետների կարծիքով՝ ինքնիշխանությունը դիտարկվում է սահմանադրական իրավունքի կառուցվածքի բաղկացուցիչ մաս, ինչը պայմանավորված է այն հիմնավորմամբ, որ այդ ինստիտուտն իր ամրագրումն է ստանում հենց սահմանադրական իրավունքի նորմերով [3]:

Պետության ինքնիշխանությունը դրսևորվում է բազմապիսի հարաբերություններում, որոնց շրջանակներում իրականացվում է պետության գործունեությունը: Սակայն, հարկավոր է հաշվի առնել, որ սահմանադրաիրավական կարգավորման առարկայի մեջ են մտնում պետական իշխանության իրականացման ոչ միայն ձևերը, այլև անհատների, հասարակական կազմակերպությունների, սոցիալական այլ միավորումների քաղաքացիական վարքագծի ոչ պետական ձևերը:

Պետության ինքնիշխանությունը կարելի է բնութագրել իբրև սահմանադրական կարգի սկզբունք, որը թեև ձևականորեն ամրագրված է միայն ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածում, սակայն գործնականում այն իրականացվում է սահմանադրական իրավունքի բազմաթիվ ինստիտուտների նորմերով:

Այդ առումով համակարծիք ենք այն պնդման հետ, ըստ որի՝ պետության ինքնիշխանությունը հանդիսանում է այն սկզբունքը, որը կանխորոշում է սահմանադրաիրավական ողջ համակարգն ու դրա պետական կարգավորման սկզբունքների բովանդակությունը [4]:

Բացի դրանից, պետության ինքնիշխանության դրսևորումներից մեկն է հանդիսանում ժողովրդի կողմից հավանության արժանացած կամ ընդունված Սահմանադրության, այսինքն՝ Հիմնական օրենքի առկայությունը, որը սահմանված է սահմանադիրի կողմից, այլ ոչ թե պարտադրված որևէ այլ պետությունների ու միջազգային կազմակերպությունների կողմից:

Պետական ինքնիշխանությունը սահմանափակված է ժողովրդի ինքնիշխանությամբ, որին պատկանում է երկրի տնտեսական, սոցիալական ու քաղաքական համակարգերը սահմանելու բարձրագույն իրավասությունը:

Եվ տվյալ դեպքում սահմանադրաիրավական այն նորմերը, որոնք սահմանում են սահմանադրության մշակման, ընդունման ու փոփոխման կարգը, վերաբերում են սահմանադրական իրավունքի ինքնուրույն ինստիտուտին [5]:

Միաժամանակ, պետական ինքնիշխանությունը՝ դա ժողովրդի կամքից բխող բարձրագույն իշխանությունն է, որն իր արտացոլումն է գտնում պետության կողմից ազգային ու միջազգային իրավունքի շրջանակներում սեփական գործառույթների իրականացման գործում: Ժողովրդական ինքնիշխանությունից ածանցվում է պետական ինքնիշխանությունը: Դրանք սերտորեն փոխկապակցված են և անբաժանելի կերպով համագոյակցում են պետական ու հասարակական կյանքում: Այդ հարաբերակցությունն ենթադրում է պետության կարողություն ներքին ու արտաքին քաղաքականությունն ինքնուրույն որոշելու՝ մարդու ու քաղաքացու իրավունքների պահպանման, ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանության ու միջազգային իրավունքի նորմերի պահպանման պայմաններում [6]:

Միաժամանակ, պետական ինքնիշխանությունը որպես սահմանադրական իրավունքի գիտության առանցքային ինստիտուտ և գաղափար, ունի գենետիկական կապ սահմանադրական իրավունքի ողջ համակարգի հետ, միաժամանակ հանդիսանալով պետական կարգավորման կարևորագույն հարց: Այն ունի ածանցյալ բնույթ, սակայն, եթե պետական իշխանության մեջ արտահայտվում է ողջ ժողովրդի ու պետության կամքը, ապա ժողովրդի ինքնիշխանությունը իրենից ներկայացնում է ժողովրդի կողմից պետական ողջ

իշխանության իրավաբանորեն ու փաստացի տնօրինում, քանի որ հենց ժողովուրդն է հանդես գալիս իբրև այդ իշխանության միակ աղբյուրն ու կրողը [7]:

Գրականություն

1. Նազարյան Վ. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրության կոնցեպցիան, Երևան 1992
2. Чиркин В. Е. Теория современной конституции, М. 2007
3. Нерсесянц В.С. История политических и правовых учений.. М: 2007.
4. Дамдинов Б.Д. Государственный суверенитет в системе принципов федеративного устройства России: некоторые проблемы теории и практики // Сибирский юридический вестник. 2003. N4
5. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. М.: Норма, 2006
6. Золотарева М.В. Национальный суверенитет: на стыке права и политики // Федерализм. N3, 2009. էջ 141-142
7. ՀՀ Սահմանադրություն, 2015 թ. Փոփոխություններով, Երևան 2015թ.

КОНСТИТУЦИЯ И СУВЕРЕНИТЕТ ГОСУДАРСТВ

Степанян Н.

Ереванский университет «Айбусак»

В статье рассматриваются проблемы конституционного закрепления суверенитета государств и форм его проявления, а также раскрыто юридическое содержание термина «государственный суверенитет».

Ключевые слова. Государство, конституция, суверенитет, государственность, конституция, народ, закон.

CONSTITUTION AND SOVEREIGNTY OF STATES

Stepanyan N.

Yerevan «Haybusak» University

Abstract. The article considers problems of constitutional consolidation of sovereignty of states and forms of its manifestation. The article summarizing the results of the systematic analysis of the norms provided by the Constitution of the Republic of Armenia reveals the legal content of the term «state sovereignty» and the normative functional role in the process of constitutional regulation. The article details the necessity and role of the Constitution for the state, the principles of its organization. The article subjected to a general analysis of the constitutions of different states, studied international experience and gave scientific interpretations of norms expressing the relationship between the sovereign and the rule of law in the science of constitutional law.

Keywords. State, constitution, sovereignty, statehood, constitution, people, law.